
Omroeporganisatie, overheidsbeleid en de introductie van commerciële zenders in België en Nederland

Jan Servaes en Louis Heinsman

Niet alleen voor de Vlaamse en Nederlandse omroepwereld, maar ook voor de Europese was 1989 een gedenkwaardige jaar. In beide gemeenschappen werd het publieke omroepmonopolie doorbroken met de komst van VTM en RTL4. Maar tevens bereikten de commerciële televisiestations in West-Europa de meerderheid in 1989. De achttien landen van de Europese Gemeenschap (EG) en de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA) hadden toen gezamenlijk 91 televisiestations, waarvan 47 op commerciële basis. De vele jaren onaantastbaar geachte positie van monopolistische programmaleverancier kwam voor de publieke omroep tot een eind.

Het is duidelijk dat de situatie verschillend is voor grote en kleine Europese landen. In grote landen als Duitsland, Engeland en Frankrijk rukt commerciële televisie snel op. Gemeten naar het aantal programma's heeft zij reeds een voor-sprong op of ten minste een gelijkwaardige positie aan de publieke omroepen (voor meer informatie, zie literatuurlijst). In kleine landen als België en Nederland heeft de publieke omroep, wat het aantal televisiezenders betreft, nog een overwicht. Maar gemeten naar inkomsten en populariteit dreigt zij in de verdrukking te komen. Reeds vrij snel immers werden de commerciële omroepen de 'marktleider' (zie *tabel 1*). In België moet de Franstalige RTBF reeds lang slag leveren met het commerciële Luxemburgse station RTL en de commerciële Franse stations, vooral TF1. VTM wordt in Vlaanderen inmiddels door meer kijkers bekeken dan de beide kanalen van de BRTN te zamen. Een gelijkaardige situatie doet zich voor in Nederland dat sinds april 1988 drie publieke televisienetten heeft. Sinds de komst van RTL4 ziet de Nederlandse publieke omroep evenwel almaar grotere bedragen reclamegeld – samen met de omroepbijdragen, één van de twee inkomstenbronnen – naar Luxemburg (de officiële hoofdzetel van RTL4) wegvloeien.

In dit artikel willen we deze ontwikkeling naar een duaal of 'gedemonopoliseerd' omroepbestel in België en Nederland schetsen tegen de achtergrond van de relatie tussen omroeporganisatie (en dan met name m.b.t. televisie) en overheidsbeleid.

1. Openbare versus verzuilde omroep of intern versus extern pluralisme

Radio als eerste testcase – Een overzicht van de omroepgeschiedenis begint logischerwijze bij de radio. De introductie van televisie heeft immers geen ingrijpende wijzigingen in de omroeporganisatie gebracht. De beginperiode van de radio (in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog) wordt gekenmerkt door persoonlijk hobbyïsme en commerciële interesse. Al snel kwamen verschillende maatschappelijke groeperingen er evenwel achter dat de radio als massamedium enerzijds de emancipatie in de samenleving en anderzijds een bindende functie binnen de eigen beweging zou kunnen vervullen. Groepsvorming op basis van geloof en ideologie werd daarbij het belangrijkste geacht. Zowel in België als Nederland leidde dit tot het oprichten van omroepen met een duidelijke boodschap. Zullen dus.¹ Aan de top werd tussen de verschillende woordvoerders een beleid gevoerd dat elkaars levensovertuiging over het algemeen respecteerde en voor problemen werkbare oplossingen trachtte te vinden. Aan de basis was de verdeeldheid echter groot en leefde men afgezonderd in een zuil. Door de grote nadruk op de eigen identiteit van de zuil en de ‘vreedzame’ samenwerking aan de top (die in België bekend staat als een beleid gebaseerd op compromissen) was er nauwelijks sprake van concurrentie: ieder preekte voor eigen kerk. Andere omroepen die een meer neutrale en algemene omroep poogden op te zetten (zoals de AVRO in Nederland) moesten zich aanpassen.

Technische, maar vooral politieke determinanten – In België werd reeds in 1930 beslist om de belangrijkste liberaal-Franstalig georiënteerde zender ‘Radio Belgique’ om te dopen in de nationale zender ‘Institut National Belge de Radiodiffusion (INR)/Belgisch Nationaal Instituut voor de Radio-omroep (NIR)’. Deze nationale zender kreeg onmiddellijk een monopoliestatuut. De officiële versie luidde dat, omdat België in 1929 op de internationale conferentie over radioverbindingen in Praag slechts drie golf lengten ter beschikking had gekregen, dit gebeurde om technische redenen. De werkelijke reden was evenwel dat de drie traditionele politieke partijen op deze wijze het best het nieuwe medium konden controleren. De oververtegenwoordiging van de liberalen werd geaccepteerd omdat deze in de omroepsector als dusdanig en bij de totstandkoming van de *wet van 1930* (onder een liberale minister van Verkeer) zeer sterk stonden. Naast de nationale omroep werden reeds actieve gewestelijke omroepen erkend die de regionale politieke verhoudingen representeerden (Antwerpen liberaal-vrijzinnig, Oost-Vlaanderen socialistisch, West-Vlaanderen en Limburg katholiek). Elke partij had ook zijn omroepvereniging (één per taalgroep), die een groot deel (tweevijfde) van de zendtijd vulde. De partijpolitisering van de Belgische omroep was dus reeds vóór 1940 een feit (Burgelman 1990; Putseys 1986).

Na de *Tweede Wereldoorlog* werd gepoogd om, gezien de (infrastructurele en technische) schaarste en de komst van de televisie, de verzuilde en gedecentraliseerde omroepstructuur te vervangen door een algemene en gecentraliseerde. In België lukte dit, in Nederland niet. In beide gevallen is de hoofdverantwoordelijke echter dezelfde: de *politieke machtsstrijd*.

In België vonden de politieke partijen een gecentraliseerd en gemonopoliseerd omroepbestel, waarbinnen alle politieke geledingen op evenredige wijze vertegenwoordigd zouden worden, het in de gegeven omstandigheden beste compromis. De *wet van 14 september 1945* legde feitelijk het omroepmonopolie van de nationale omroep INR/NIR vast. De gewestelijke privé-zenders werden onder de curatele van de nationale omroep gebracht; evenwel met behoud van de gewestelijke partijpolitieke dosering. Het aandeel van de omroepverenigingen werd sterk teruggebracht en gereduceerd tot het verzorgen van een beperkt aantal politieke 'tribunes'. Binnen de goed uitgebouwde katholieke omroepvereniging circuleerden ideeën tot het opstarten van een eigen katholieke omroep. Jan Boon, de katholieke administrateur-generaal van het Vlaamse NIR, kon de CVP er echter van overtuigen dat een strategie die de katholieke meerderheidspositie in een nationale omroep ambieerde, op termijn voor de CVP voordeliger was dan een verzuild omroepbestel. Dit 'master'-plan van Boon is volgens Burgelman ook gelukt: zoals de socialisten in Wallonië, domineerden de katholieken in Vlaanderen de omroep (Burgelman 1990).

Terwijl men in België sindsdien kan spreken van een poging tot *intern pluralisme* in de organisatiestructuur en programmering van de omroep, bleef het Nederlandse stelsel gegrondvest op de idee van een *extern pluralisme*. De roep om van het vooroorlogse bestel af te stappen was al snel uitgestorven. De zuilen bleven gehandhaafd; de in 1947 opgerichte NRU was alleen in technisch opzicht het vrijwillig samenwerkingsorgaan van volstrekt onafhankelijke organisaties (Van den Heuvel 1976). Maar tegelijk was 'de kracht van het verzuilde bestel vóór de oorlog – loyaliteit van en inspiratie voor de eigen achterban – omgeslagen in een zwaktepositie, namelijk het defensief handhaven van eigen bestaan' (Bardoel, Bierhoff e.a. 1975: 32).

Naar een monopolie van publieke omroepen – Het tot dan keurig afgeschermd gebied werd evenwel snel zowel door interne als externe factoren belaagd. Aan het begin van de jaren vijftig werden de eerste televisie-uitzendingen verzorgd. In Nederland vanaf 1951, in België gebeurde dit op 31 oktober 1953, iets later dan in de meeste andere Europese landen, om een combinatie van technische en linguïstisch-culturele redenen.² Men ging immers meteen van start met een Franstalige en Nederlandstalige zender.

Eind jaren vijftig treedt in beide landen een proces van ontzuiling en secularisering op. Maatschappelijke ontwikkelingen als de uitbreiding van de vrije tijd, de

vergroting van de koopkracht, de depolitisering en deconfessionalisering, de opkomst van typische (jongeren)subculturen kunnen hier als voorbeelden genoemd worden. Dit proces heeft het omroepbeleid onder druk gezet.³

De betrekkelijke rust waarbinnen de publieke omroep tot de jaren zestig kon opereren, behoorde op het einde van de jaren zestig tot het verleden. Ook de frequentieschaarste kon met nieuwe technische ontwikkelingen als kabel, satellieten e.d. als opgeheven beschouwd worden. In tegenstelling tot het beleid in de jaren vijftig, werd de exploitatie van deze nieuwe technologieën door de overheid bovendien in belangrijke mate aan de vrije markt toevertrouwd.

2. Nederland

De interne 'commercialisering' van de Nederlandse omroep – In Nederland resulteerde de hierboven kort geschetste ontwikkeling in het openen van het omroepbestel en toelaten van niet-verzuilde algemene omroepen (TROS) en in de invoering van omroepreclame (STER). In België werd dit proces binnen de omroep in de programmering (meer 'kritische' programma's) en het personeelsbestand (een grotere groep niet-gepolitiseerde programmamakers en journalisten) duidelijk. Terwijl het Vlaamse publiek deze ontwikkeling positief en/of apathisch inschatte, voelde met name het verzuilde politieke bestel dit als een bedreiging aan (Herroelen 1982; Van Laeken 1979).

De Nederlandse *Omroepwet van 1967* (resultaat van jarenlange discussies, een gevallen kabinet en een 'overgangsbestel') betekende in de eerste plaats een politieke erkenning dat de eerste verantwoordelijkheid voor de omroep niet meer bij de zuilen zelf, maar bij de overheid diende te liggen. Zo ontstond de NOS, waarin de omroepen niet meer (zoals bij NRU en NTS) vrijwillig samenwerkten, maar daartoe verplicht werden. Een NOS die bovendien een bestuur kreeg waarin de omroepen getalsmatig in de minderheid waren. Een NOS die expliciet een aanvullende programmataak kreeg en daarmee meer zendtijd dan de grootste omroepverenigingen. Een NOS die eigenaar werd van alle omroepfaciliteiten. Met andere woorden, maatregelen om de niet goed meer functionerende verzuiling in de omroep te corrigeren.

Daarnaast werd het automatisme in de zendtijdverdeling tussen de omroepen verbroken, door de koppeling van zendtijd (en daarmee financiële middelen) aan ledentallen. Op zich geen maatregel die niet in een verzuild omroepbestel zou passen, ware het niet dat deze in een zich ontzuilende samenleving voornamelijk onderlinge concurrentie veroorzaakte.⁴ Tegelijk betekende die koppeling voor de traditionele omroepen ook een redding. De *Omroepwet* opende het bestel namelijk ook voor nieuwkomers en omroeptrouw is in de praktijk vooral een omroepbladentrouw gebleken.

Op zich kan openheid best passen in een verzuild bestel, getuige de komst van

de enige echte nieuwe omroepzuil, de Evangelische Omroep (EO). Maar in feite bleek die openheid vooral tot gevolg te hebben dat de verboden commerciële concurrentie zich een plaats ging zoeken binnen het officiële bestel (zonder haar uiteindelijk voorkeur voor commerciële omroep te verloochenen). Concurrentie niet op basis van ideologische of religieuze uitgangspunten maar op basis van populaire programma's en programmabladen. Wat programma's betreft leidde dit tot de bekende *verTrossing*, waarbij – met name in de zogenaamde 'prime time' van 19.00 tot 22.00 uur – door vrijwel alle omroepen zo populair mogelijk geprogrammeerd ging worden, om zo hoog mogelijke kijkcijfers te halen en daarmee – aldus de redenering – zo veel mogelijk leden (Peelen 1976).

Het op papier zo mooie 'stromingsartikel' bleek in de praktijk niet te toetsen en TROS en Veronica wisten zich in een beperkt aantal jaren een plaats te verwerven bij de grootste omroepen (Veronica zelfs veruit de grootste met meer dan één miljoen leden nu).

Daarmee is in algemene bewoordingen het beeld van de *interne 'commercialisering' van het Nederlandse bestel* geschetst. In plaats van programmering voor een eigen publiek is er een concurrentiestrijd ontstaan om hetzelfde grote publiek, met dezelfde programma's en programmasoorten (waarbij de prijsopdrijving aanvankelijk alleen maar beperkt is gebleven door het zg. 'claimsstelsel'), met van elkaar overgenomen presentatoren en sterren, etc. Het duidelijkste symptoom van dit proces naar eenvormigheid is de plaats die onafhankelijk producent Joop van den Ende tot voor kort wist in te nemen. Bieden in andere landen (zie b.v. Groot-Brittannië) onafhankelijke producenten de mogelijkheid om het programma-aanbod te differentiëren en veelkleuriger te maken, in Nederland bleken vrijwel alle grote zendgemachtigden voor hun populaire programma's steeds meer afhankelijk van één bron.

Naar een commerciële zender – Sinds 1967 is het omroepbestel herhaaldelijk onderwerp van maatschappelijke discussie geweest, zonder dat dit echter tot ingrijpende wijzigingen leidde. Enerzijds kan verwezen worden naar de opkomst van nieuwe technologieën (kabel, satelliet, enz.), en anderzijds naar de regelmatig terugkerende vragen over de legitimiteit van het 'verzuilde' omroepbestel. Zo pleitte de *VPRO-commissie-Van Doorn* voor een andere invulling van drie televisienetten (het eerste net met geprofileerde programma's; het tweede diende een algemeen programma te verzorgen volgens NOS-recept; het derde moest een zg. 'Commerciële Omroep Stichting' worden) en stelde de *Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid* (1982) onder andere de ontkoppeling van lidmaatschap-omroepblad en de instelling van een 'derde programma' met een 'cultuurschepende functie' voor.

Maar zoals al aangegeven is de basis van het verzuilde model eigenlijk al met de Omroepwet van 1967 verdwenen. Kern van zo'n model is de (zelf)representatie

van alle relevante maatschappelijke stromingen in eigen omroepen. Daarin is er geen ruimte voor commerciële omroep, is er geen behoefte aan wettelijk opgelegde samenwerking, aanvullende programmering of programmavoorschriften, is er zelfs nauwelijks behoefte aan enige overheidsregulering.

Het werkelijke voorspel tot de huidige ontwikkeling naar een duaal bestel is eigenlijk pas vanaf 1986 te situeren en opnieuw was er sprake van een serie typisch Nederlandse politieke compromissen.

Vreemd genoeg stond daarbij de totstandkoming van de *Mediawet* van 1987 (als opvolger van de *Omroepwet*) slechts op beperkte wijze centraal. Belangrijker waren de afspraken in het *Regeerakkoord* tussen CDA en VVD in juli 1986. Daarin werd vastgesteld, dat onder bepaalde voorwaarden (o.a. samenwerking met uitgevers) twee of drie bestaande omroeporganisaties uit het bestel zouden kunnen treden om commercieel te worden. Tegelijk werd als onderdeel van het politieke compromis een derde televisienet geïntroduceerd, waarmee aan drie interessen kon worden voldaan: meer ruimte voor de 'geprofileerde' omroepen (Ned. 1), meer ruimte voor de culturele lobby (Ned. 3) en een anticipatie op een commercieel avontuur van de belangrijkste omroepen op Nederland 2 (AVRO, TROS, Veronica, samen de zg. ATV-groep). Dat alles sloot ook goed aan bij de wens van de reclamelobby om meer mogelijkheden voor televisiereclame te krijgen (zeker nu overal in Europa was gebleken dat internationale stations als SKY en Super geen interessant publiek weten te trekken) (zie ook tabel 1).

Van de *Mediawet* (waarin geen mogelijkheid voor commerciële omroep is voorzien) is eigenlijk alleen de verzelfstandiging van het Facilitaire Bedrijf van de NOS (in NOB) relevant voor de totstandkoming van een duaal bestel. Naast andere redenen zou die verzelfstandiging de uitgangspositie voor publieke en commerciële omroep na een mogelijke splitsing vergemakkelijken.

De afloop is bekend: AVRO, TROS en Veronica vormden met Elsevier, Perscombinatie, Telegraaf en VNU de ATV-EPTV-combinatie. Toen echter puntje bij paaltje kwam en deze combinatie een uitgewerkt plan voor commerciële omroep aan het kabinet aanbood, werd het door premier Lubbers (die al bij het *Regeerakkoord* over een 'lege huls' sprak) op de lange baan geschoven. Meteen viel ATV-EPTV uiteen en kwam er een aantal nieuwe initiatieven al dan niet via de zogenaamde *U-bochtconstructie* naar voren: Véronique, TV10, Oranje TV, TVN, Familienet, enz., waarvan alleen de eerste twee (niet geheel toevallig ook degenen met een relatie met de twee ex-piraten in het officiële bestel: Veronica en TROS) levensvatbaar bleken. Via de al voor commerciële radio beproefde weg van feitelijke uitzending (van satelliet naar kabel) van een Nederlands programma vanuit het buitenland en gesteund door regelgeving van Raad van Europa en EG, dacht men het verbod op commerciële omroep in Nederland te kunnen omzeilen. Na een reeks van juridische procedures bleek alleen (CLT/RTL-)Véronique voldoende 'buitenlands' om te kunnen voldoen aan de toelatingsregels voor de Nederlandse

kabel, waaraan in Nederland – in tegenstelling tot België – wel degelijk de hand wordt gehouden.

Nadat Véronique ook nog binnen een paar maanden een akkoord wist te bereiken met onafhankelijk producent Joop van den Ende, wiens (via de publieke omroep populair geworden) produkties de basis hadden moeten vormen voor het succes van TV10, lag het resultaat vast: Nederland had een duaal omroepbestel met een krachtige commerciële poot. Zo krachtig zelfs dat het ondertussen in 'RTL4' omgedoopte net in het algemeen meer publiek (en daarmee reclame-inkomsten) trekt dan elk van de afzonderlijke publieke netten en daarmee 'marktleider' is (zie tabel 1).

Door de steeds groter geworden afhankelijkheid van reclame-inkomsten is de publieke omroep nu ook daadwerkelijk in zijn financiële basis bedreigd. Daarbij is het een schrale troost dat het afkalven van het publieksaandeel van 80-85% naar 50-55% voor Nederland 1, 2 en 3 samen, vergeleken met veel andere publieke omroepen in Europa (nog) geen slecht figuur slaat. De voornaamste oorzaak daarvan ligt echter in een jarenlange voorbereiding door de al gememoreerde *interne* commercialisering van de Nederlandse omroep.

Macht en/of onmacht van de politiek – Daarom kan gesteld worden dat de keuze van het verzuilde organisatiemodel voor de omroep gedurende de afgelopen zestig jaar nooit onomstreden is geweest, niet in de samenleving en niet binnen de overheid.

Tegen deze achtergrond heeft het *overheidsbeleid* ten opzichte van de omroep altijd twee gezichten gekend. Het meest bekende is dat van de twee grootste politieke formaties in het parlement, christen- (CDA) en sociaal-democraten (PvdA), die steeds – de eerste meer van harte dan de tweede – in meerderheid het bestaande omroepbestel gesteund hebben. Ook in de toekomst zijn wezenlijke veranderingen in de positie van de publieke omroep niet denkbaar zonder steun vanuit deze dominante politieke krachten. De andere politieke stromingen doen maar zijdelings mee. De liberale VVD was bij voorbeeld lang verdeeld tussen voorstanders van een commerciële en van een nationale omroep.

De minder zichtbare visie van de overheid op de omroep is die van de uitvoerende macht, van passerende bewindspersonen en vooral van honkvaste ambtenaren.

De *macht van de particuliere omroeporganisaties* die in het verzuilde model besloten ligt, betekent tevens de *onmacht van de politiek*. Dat heeft vaak tot aanvaringen geleid tussen omroeporganisaties en het ministerie. Daarom stelt Bardoel (1991: 47): 'Zestig jaar Nederlandse compromispolitiek in de omroep heeft er immers toe geleid dat inmiddels elementen van elk denkbaar omroepmodel – na(ast) verzuild ook nationaal en commercieel – in het huidige omroepbestel aan te treffen zijn. In een monopoliesituatie is zo'n mengmodel wellicht geen slechte oplossing, maar in een concurrentiesituatie met commerciële omroep, zo is de overweging,

Tabel 1: Kijktijdverdeling in Vlaanderen (VL), Nederland (NL) en Wallonië (W) per zender (in %) bij de gehele steekproef. Tijdvak: 18.00 - 24.00 uur.

Zenders	1980		1985		1988	1989		1991		
	VL	NL	VL	NL	W	W	VL	NL	VL	NL
BRTN 1	55,8	3,0*	51,4	5,0*			22,5	1,8	25,7	2,0
BRTN 2	6,7		7,9				9,0	2,0	4,1	1,0
VTM							27,4		38,1	
RTBF 1	3,8		2,5		37,0	20,0	1,6		1,2	
RTBF 2	0,5		0,5		6,0	5,0				
RTL-TVi	2,2		3,3		14,0**	27,0**			1,5	
NED 1	10,2	37,0	17,9	50,0			6,6	28,7	3,8	22,4
NED 2	13,3	52,0	6,1	34,0			9,5	38,8	4,3	23,0
NED 3							1,0	10,4	1,3	10,2
RTL 4										28,0
BBC							1,2	1,5	1,1	0,9
BBC 2							0,7	0,7	0,8	0,4
ARD	2,0	3,0	1,8	4,0				3,0		1,4
ZDF	1,9	4,0	1,5	4,0			1,2	2,1	7,1	0,9
WDR	0,4	1,0	0,3	1,0				0,5		0,4
TF 1	1,7		1,6		19,0	17,0	3,2		2,5	
A 2	1,1		1,9		17,0	11,0	1,6		1,1	
FR 3	0,9		0,7		7,0	6,0	2,6			1,7
RTL+										
Sky				3,0						
Super										
MTV								0,3		0,3
Eurosport								1,7		0,8
Overige (incl. video)	0,3		2,6			14,0	11,9	8,7	7,6	6,8
Tot. Buitenl.	37,5	11,0	40,7	17,0	43,0	46,0	41,1	22,1	32,3	44,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Cijfers van het eerste en tweede kanaal zijn per zender samengeteld

** Cijfers voor RTL-TVi en RTL zijn samengeteld

Bronnen: KLO-diensten van BRTN, NOS en RTBF

levert dat wellicht geen ideale startpositie op'. De feitelijke macht lag dus bij de omroepzuilen?

De omroepzuilen op sterven na dood? – Hiermee is echter nog geen einde aan het voortbestaan van de omroepzuilen gekomen, die ondertussen reeds op een traditie van bijna zeventig jaar kunnen bogen. Zowel het Regeerakkoord, dat de basis vormde voor de najaar 1989 gevormde CDA/PvdA-coalitie, als het op 26 oktober 1989 (drie weken na de eerste uitzending van Véronique!) gepubliceerde ontwerp *Wetsvoorstel Commerciële Omroep* spaart op typisch Nederlandse wijze de kool en de geit. De politiek laat het nemen van beslissingen over aan de omroep.

Allereerst wordt er niet gekozen voor herverdeling van het aantal beschikbare zenders, maar voor verdere uitbreiding. Dat wil zeggen, de bestaande omroepen houden hun drie televisie- en vijf radionetten en de toekomstige commerciële omroepen kunnen daarnaast via de kabel en via 'restfrequenties' proberen de Nederlandse kijker en luisteraar te bereiken. Het relatief toch al grote aantal kanalen in Nederland wordt alleen maar verder uitgebreid.

Ten tweede blijft de publieke omroep zowel gefinancierd uit kijk- en luistergelden (die bovendien nauwelijks of niet stijgen) als uit reclamemiddelen (STER).

En in de derde plaats krijgen de bestaande omroepverenigingen langdurige zendmachtigingen in het vooruitzicht gesteld, zodat het Nederlandse omroepmodel in belangrijke mate gehandhaafd lijkt. Door de gekozen fasegewijze herziening van de mediawetgeving is de portée van zo'n concessiestelsel voor de publieke omroep niet duidelijk. Zeker niet gezien de zeer ingrijpende voorstellen tot wijziging van de publieke televisie (en daarmee van de hele publieke omroep) die tegelijkertijd in Hilversum zelf ontwikkeld worden.

Dat de omroepverenigingen (nog) geen stille dood zijn gestorven, heeft naast met het voortbestaan tot op de dag van vandaag van niet onbelangrijke restanten van verzuiling (óók op een aantal andere maatschappelijke terreinen) en met de overlevingsstrategieën van grote maatschappelijke organisaties als de Nederlandse omroepen, dus vooral te maken met politieke beslissingsprocessen – of juist het ontbreken daarvan. Daarom nam de omroep zelf het initiatief.

De opdracht die het onderzoeksbureau *McKinsey & Company* medio 1990 van het NOS-bestuur (ondersteund door de minister van WVC) kreeg, kan in dit kader worden gesitueerd. In tegenstelling tot veel interpretaties (met name in de pers) had McKinsey niet de taak een nieuw omroepbestel (of zelfs maar een nieuw televisiebestel) te ontwerpen, maar enkel het doen van aanbevelingen voor maatregelen gericht op verbetering van de aantrekkelijkheid van de programma's van de drie Nederlandse televisienetten. Randvoorwaarden als behoud van drie televisiezenders voor de publieke omroep, de handhaving van een systeem van extern pluralisme gebaseerd op omroepen met leden, het slechts beschouwen van een verhoging van de omroepbijdrage als een laatste toevluchtsmogelijkheid, enzovoort,

beperken de relevantie van de uitkomsten dan ook sterk. Toch lijkt het erop dat de aanbevelingen het historisch gegroeide Nederlandse omroepsysteem op den duur wezenlijk zullen aantasten.

Aan de ene kant kan worden geconcludeerd dat de geformuleerde aanbevelingen de algemene 'publieke dienstverlening'-uitgangspunten niet aantasten (volledig programma-aanbod en dergelijke), de externe pluralisme-idee (inclusief de samenwerkings- en aanvullingstaak van de NOS) handhaven en uit blijven gaan van een gemengde financiering (kijk- en luistergelden en reclame-inkomsten). Aan de andere kant worden voorstellen gedaan voor een verbetering van de concurrentiepositie met RTL4 en voor een verhoging van de efficiëntie, die zich voornamelijk concentreren op een nieuwe en andere indeling van de bestaande netten door de bestaande omroepen.

Dat lijkt dus een (zoveelste) *aanpassing van het oude model*: een betere coördinatie en meer samenwerking. De adder onder het gras is echter dat die vergroting van de samenwerking niet in eerste instantie geschiedt via het bestaande samenwerkingsorgaan, de NOS, maar via een samenwerking en op den duur een samengaan, een fusie van omroepen per net.

Maar *als* deze weg van integratie per net werkelijk zal worden begaan, dan is daarmee ook het laatste restje van het Nederlandse zuilenmodel verdwenen en blijft een structuur over die ook in andere Europese landen niet ongebruikelijk is van de publieke omroep met twee of drie netten. Daarbij is het de vraag of dit nu wel op een gecoördineerde wijze zal kunnen worden vastgesteld en of de interne concurrentie werkelijk kan worden uitgebannen uit het bestel (en er niet juist een concurrentie tussen de *netten* ontstaat, in plaats van tussen de *omroepen*).

Immers, het in april 1992 hierover genomen (meerderheids)besluit in het NOS-bestuur biedt te veel vraagtekens om te concluderen dat een dergelijk proces zich ook daadwerkelijk en binnen een redelijk korte termijn zal kunnen voltrekken. Zo vormt de EO een wel zeer vreemde eend in de bijt in het amusementsnet van TROS en VOO. Belangrijker is echter de vraag hoever het samengaan van de NOS (de gezamenlijkheid!) kan gaan met VARA en VPRO op het derde net. TROS en VOO lijken voorlopig toch te kiezen voor een toekomst binnen een al dan niet 'gedifferentieerd' publiek stelsel.

3. België

Culturele 'apartheid' – Het Belgische cultuur- en mediabeleid kan omschreven worden als aangetast door een 'kanker' – meestal aangeduid als improvisatie, verzuiling en partijpolitiek geknutsel – die geheel de politieke cultuur en het maatschappelijke leven aanvreet (zie Deleu 1987; Reynebeau 1988; Servaes 1987). Wie dacht dat dit een typisch Belgisch fenomeen was, moet sinds de regionalisering van de cultuur vaststellen dat ook de Vlaamse bewindslieden in hetzelfde bed-

je ziek zijn. In theorie beroept men zich op het zogenaamde *Cultuurpact* (of de wet van 16 juli 1973), dat waarborgen inhoudt voor alle ideologische en filosofische strekkingen op basis van een politieke verdeelsleutel.⁵ Maar in de praktijk merkt men dat de aan de macht zijnde coalitie – waarbij de christendemocratische CVP steeds een van de bepalende partners is geweest – het laken naar haar kant poogt te trekken. Dit zowel op structureel (b.v. de benoemingspolitiek) als inhoudelijk (b.v. de objectiviteitsdiscussie, of het sinds maart 1982 van kracht zijnde nieuwe stelsel van regeringsmededelingen) gebied. Ook kenmerkt het overheidsbeleid zich door een zekere behoudende reflex ten aanzien van cultuur. Het zou haar taak moeten zijn om alle culturele uitingen in gelijke mate aan bod te laten komen. In werkelijkheid ondersteunt ze echter deze cultuurvormen die voldoen aan kwaliteitsstandaarden uit een intellectuele cultuurtraditie, en worden uitingen van populaire massacultuur aan de vrije markt overgelaten. De zogenaamde culturele pluriformiteit wordt daarom voornamelijk in partijpolitieke en traditionele cultuuropvattingen vertaald.

Bovendien kan België aangeduid worden als een land dat geleidelijk op weg is naar een *gefederaliseerde staatsstructuur*. De gewestvorming van augustus 1980 heeft echter niet alleen de communautarisering, maar tevens de complicering van het Belgische mediabeleid versterkt. De voogdij over de omroep berust bij voorbeeld bij de Vlaamse en Franse ministers van Cultuur, die tot de gewestregeringen behoren, terwijl technische kwesties een nationale materie gebleven zijn. Tevens merkt men dat het beleid in de respectieve gemeenschappen verschillend gevoerd wordt. Deels omwille van de verschillende politieke structuur (Wallonië: overwegend socialistisch-vrijzinnig, in Vlaanderen: overwegend liberaal-katholiek), deels omwille van externe factoren (b.v. de invloed van de commerciële RTL-TV i op Franstalig België dwingt de RTBF tot andere beleidsopties dan de BRTN), zijn beide gemeenschappen ook op het terrein van het mediabeleid uit elkaar aan het groeien.

Hoewel de scheiding van de nationale omroep in twee gemeenschapsomroepen (de *Omroepwet van 18 mei 1960*) een eerste aanzet in de richting van een culturele autonomie van de twee gemeenschappen inluidde, kan men stellen dat met de omroepdecreten van 12 december 1977 (voor de RTBF) en 28 december 1979 (voor de BRTN) beide omroeporganisaties pas volledig autonoom werden.

De *politieke bevoegdheid omtrent het omroepbeleid* is daarmee echter niet aan de respectieve gemeenschappen toevertrouwd. Zelfs niet toen deze, na de staats-hervorming van 1980, over een eigen deelregering en deelparlement konden beschikken. Tot nader order worden de bevoegdheden over het omroepbeleid, sinds de herziening van de grondwet in december 1981, als volgt verdeeld over de nationale en gemeenschapsoverheden:

1. De nationale overheid blijft bevoegd voor de technische en financiële aspecten van het omroepbeleid (b.v. beheer en ontwikkeling van de kabelnetwerken en ver-

deling van de zendfrequenties), en de zogenaamde overheidsmededelingen.

2. De gemeenschappen zijn verantwoordelijk voor de culturele, zeg maar de meer 'inhoudelijke' facetten van het omroepgebeuren. Zij kunnen regionale en lokale televisieverenigingen erkennen en op de kabel toelaten, of radio-omroepen een uitzendvergunning verlenen. Deze taakverdeling is echter noch waterdicht noch probleemloos.

Ten eerste, op het algemene politieke forum staat de geografische afbakening tussen de twee gemeenschappen nog steeds ter discussie. Het tweetalige hoofdstedelijke gebied Brussel is voor de materies waarvoor de gemeenschappen bevoegd zijn een soort vrijstaat waar de afspraken en decreten die de beide gemeenschappen afzonderlijk met elkaar maken op elkaar botsen en op een weinig consequente manier opgelost worden. Zo heeft de lokale televisie in Brussel lange tijd op een Vlaams veto gestoten omdat de Vlaamse regering, in tegenstelling tot de Waalse, geen wettelijke regeling voor lokale gemeenschapstelevisie had uitgewerkt.

Ten tweede heeft deze taakverdeling tussen nationale overheid en gemeenschapsoverheden tot gevolg dat de 'culturele' autonomie waarover deze laatste formeel beschikken in feite een inhoudsloze bevoegdheid wordt, daar de technische instrumenten om dit beleid waar te maken niet tot haar beschikking staan. Het hoort bij voorbeeld nog steeds tot de bevoegdheid van de nationale regering om de frequenties voor radio en televisie toe te wijzen en de technische eisen, die aan kabel distributiebedrijven worden gesteld, te bepalen. Behalve politieke zijn er ook financiële en internationaal-juridische (zie Dhondt e.a. 1988; Voorhoof 1991) redenen die een 'oplossing' van dit bevoegdheidsconflict bemoeilijken.

Cultureel gezien ligt België op een *kruispunt* van de Germaanse en Romaanse 'beschaving'. Wie in België woont of er langdurig verblijft, kan moeilijk tot een andere conclusie komen dan dat deze confrontatie tussen twee megaculturen nauwelijks tot een symbiose of harmonieuze integratie heeft geleid. Zowel voor buitenlanders als de inwoners van het koninkrijk België zelf lijken de verschillen opvallend sterker geprofileerd dan de gemeenschappelijke kenmerken. Van een Belgische culturele of nationale identiteit is er dan ook nauwelijks sprake.⁶

Op het vlak van de audiovisuele cultuur geven de Franstalige en Vlaamse televisieprogramma's bij voorbeeld uiting van een verschillende *beeldcultuur*. Nieuwsuitzendingen worden boven en onder de zogenaamde taalgrens verschillend gepresenteerd. Waalse ontspanningsprogramma's zijn visueel en gevarieerd, terwijl Vlaams amusement en humor eerder verbaal is. Ook in reclameclips is dit verschil merkbaar. Het Vlaamse televisiepubliek reageerde dan ook eerder negatief op door Franstalige reclamebureaus geproduceerde reclamespots voor nationale instellingen als de Nationale Loterij. Beide taalgemeenschappen tonen weinig interesse in elkaars televisieprogramma's. Vlamingen kijken zelden of nooit naar de Franstalige RTBF, en omgekeerde kijken Walen nog minder naar de uitzendingen van de Vlaamse BRTN (zie tabel 1). Dat het kijkgedrag voornamelijk taal- en cul-

tuurgebonden is blijkt overduidelijk uit kijkcijfers. Meer dan 90% van de bevolking is aangesloten op het kabelnet en kan zodoende ten minste 16, vaak meer dan 25 televisiezenders ontvangen. Uit de in tabel 1 opgenomen cijfers blijkt evenwel dat slechts weinig Vlamingen naar niet-Nederlandstalige programma's kijken. De overgrote meerderheid van de Vlamingen kijkt voornamelijk naar BRTN- en VTM-programma's, in tweede instantie naar de Nederlandse zenders; terwijl Wallen haast uitsluitend op de RTBF, RTL-TVi en andere Franstalige omroepen afstemmen. Uitzondering dient gemaakt voor populaire sportprogramma's (vooral voetbal) en in mindere mate films. In die gevallen wordt over de taalgrenzen heen gekeken (voor meer informatie, zie o.a. Biltereyst 1992; Glimmerveen 1990; Heinsman en Servaes 1991; Van Poecke en Van der Biesen 1991).

Vlaanderen: De introductie van commerciële televisie om politieke redenen – In tegenstelling tot Nederland is de commerciële televisie in Vlaanderen er niet onder economische, maar politieke druk gekomen. Reeds in de jaren zestig werd door de traditionele partijen geklaagd over het vermeende gebrek aan objectiviteit in de BRT-berichtgeving. Uitgebreid onderzoek toonde nochtans aan dat er van de beweerde systematische vertekening weinig of geen sprake is. Uit marktonderzoek blijkt bovendien dat de gemiddelde Vlaming best tevreden is met het objectiviteitsgehalte van het omroepnieuws (44% vindt het nieuws meestal/altijd objectief, 29% soms/meestal partijdig en eenzijdig en 25% heeft geen mening) (Fordyn 1986). Verhoudingen die ook voor de commerciële omroepen in de VSA worden vastgesteld. Niettemin werd in 1981, in het *Regeerakkoord* tussen de Christendemocratische Volkspartij CVP en haar liberale coalitiepartner PVV, een commerciële omroep in handen van de pers als alternatief naar voren geschoven. In dit Regeerakkoord en het daaropvolgende Koninklijke Besluit van 20 augustus 1981 werd het kader geschapen voor de toelating van een privé-omroep. Twee concrete factoren lagen aan dit besluit ten grondslag: vooreerst het feit dat RTL, een buitenlandse commerciële omroep, in Wallonië reeds een macht van betekenis was geworden; en, ten tweede, de wildgroei aan zogenaamde 'vrije radio's', een sinds het midden van de jaren zeventig opkomende beweging van illegaal opererende lokale radiostations.

Op ten minste drie punten betekende de regelgeving die omstreeks 1980 werd opgesteld⁷ een *breuk met het verleden*: in de eerste plaats werd het einde van de monopoliepositie van de publieke omroep en de komst van een 'niet-openbare omroep' ingeluid; ten tweede werden, naast omroepen voor hele taalgemeenschappen, ook kleinschalige lokale omroepen toegelaten; en ten derde kwam er voor het eerst afzonderlijke regelgeving voor radio en voor televisie.

De Vlaamse zakenwereld is slechts schoorvoetend gevolgd. Zowel vanuit de reclame- en adverteerdershoek, als vanuit persmiddens werd aanvankelijk uiterst negatief gereageerd. Voor de eerste groep bleef reclame op de BRTN te verkiezen

boven een nog op te richten commerciële zender. Bij de BRTN zit het publiek, redeneerde men, en bovendien zal de nieuwe omroep niet alleen met kinderziekten, maar ook met buitenlandse stations moeten kunnen concurreren.

De pers was intern verdeeld. Vooral de christendemocratische De Standaardgroep voelde er niets voor om in een onzeker financieel avontuur meegesleurd te worden. Anderen zaten in geldnood, maar vreesden terzelfder tijd dat een reclamemarker nog meer geld uit de perssector zou wegzuigen. Naar Nederlandse normen is de Vlaamse reclamemarkt 'onderontwikkeld'. Met de invoering van etherreclame verwachtte men slechts een lichte stijging. Terecht: de pers, en vooral de familie- en vrouwenbladen, zijn er van 1988 tot 1990 behoorlijk op achteruitgegaan (zie tabel 2). Daarom eiste de pers garanties van de regering: een meerderheidsaandeel voor de Vlaamse uitgevers en een reclamemonopolie voor de VTM. Erg 'liberaal' kunnen zulke waarborgen niet genoemd worden. Doel is niet het opengooien van de markt, maar het herverdelen van de koek. Dat bleek ook de mening te zijn van de 'liberale' Europese Commissie, die meende dat het Vlaamse Decreet in strijd is met het EG-verdrag, met name met betrekking tot het reclamemonopolie, de verplichte meerderheidsparticipatie, het verplicht aandeel Vlaamse producties, enz. (zie Voorhoof 1991).

Wallonië: De lange arm van RTL – De komst van de Vlaamse commerciële televisie VTM op 1 februari 1989 werd dan ook voorafgegaan door het commerciële Franstalige televisiestation RTL-TV_i, dat reeds op 5 juni 1987, zowel via de kabel als ether, van start ging. Dit in tegenstelling tot VTM, dat uitsluitend via kabelnetten in Vlaanderen (inclusief Brussel) kan ontvangen worden.

Dit is niet het enige verschil op omroepgebied tussen Vlaanderen en Wallonië. Terwijl het *uitzenden van reclame* in Vlaanderen strikt gescheiden is en VTM het alleenrecht heeft, zenden in Wallonië zowel de RTBF als RTL-TV_i reclame uit. Bovendien coördineren beide Franstalige omroepen de advertentiewerving. Het bedrijf TVB⁸ werft reclame voor zowel de publieke als de commerciële omroep. De televisiereclame in Wallonië is aan een groot aantal regels gebonden. Zo is er voor beide omroeporganisaties een financiële verdeelsleutel bepaald. De RTBF mag maximaal 25 procent van zijn totale jaarinkomen uit reclame halen. Ook is er een compensatieregeling voor de pers uitgewerkt.

Dit betekent evenwel niet dat RTL-TV_i welvarender is dan het Vlaamse commerciële televisiestation VTM. Terwijl VTM bij decreet het monopolie op reclame-inkomsten heeft, ziet RTL-TV_i een groot deel van de potentiële reclame-inkomsten wegvloeien naar de RTBF enerzijds, en buitenlandse zenders als het Franse TF1 anderzijds, dat ook op de Franstalige Belgische markt reclame werft.

Tot slot kan daar voor de publieke omroep RTBF nog aan toegevoegd worden dat de *Waalse politieke partijen* haar blijkbaar meer genegen zijn dan dat voor de Vlaamse politiek met betrekking tot de BRTN het geval is. Niet alleen stelt de

Tabel 2: Reclamebestedingen in België (x BFR mln) en Nederland (x Fl. mln)

MEDIA	BELGIË				NEDERLAND			
	1985	1988	1989	1990	1985	1988	1989	1990
PERS								
Dagbladen	4.654	6.533	6.196	5.971				
Weekbladen	1.881	2.418	2.609	2.625				
Familiebladen	2.430	3.374	3.106	3.037				
Vrouwenbladen	2.505	3.858	2.852	2.282				
Andere bladen	1.345	2.090	2.261	2.280				
TOTAAL	12.815	18.272	17.023	16.195	3.367	3.895	4.192	4.676
BIOSCOOP	283	444	435	462	11	12	14	14
BUITENRECLAME	2.452	3.918	4.396	4.494	391	564	631	347
OMROEP								
Radio	262	535	519	717				
T.V.								
RTBF	174	357						
RTL-TVi*	2.502	3.360	8.337	10.739				
VTM			4.189	5.579				
BRTN		128						
Lokale TV		18						
TOTAAL	2.938	4.398	13.045	17.035	407	590	669	830
SPONSORING								
RECHTSTR. RECL.					1.588	2.119	2.273	2.327
KABELKRANTEN						16	64	40
ADRESBOEKEN						149	178	186
TOTAAL	18.488	27.046	30.710	32.609	5.764	7.345	8.021	8.831

* Reclame-inkomsten van RTL en RTL-TVi zijn samengeteld

Bronnen: M.M. (ex AAS) en VEA

Waalse gemeenschapsraad meer financiële middelen ter beschikking van de RTBF, maar tevens bemoeit de Waalse politiek zich minder met de inhoud van de RTBF-programma's en programmering. Zo kent men op de RTBF het verschijnsel van de zogenaamde 'uitzendingen door derden' niet, en worden programma's in regionale min of meer autonoom opererende productiecentra aangemaakt, zodat centralistische betutteling minder makkelijk mogelijk is.

4. Conclusies

De verschillen en overeenkomsten tussen het Belgische (Waalse en Vlaamse) en Nederlandse cultuur- en omroepbeleid kunnen als volgt samengevat worden:

1. Zowel het Belgische als Nederlandse omroepstelsel is ontstaan op basis van het zogenaamde *zuilensysteem*. Terwijl daar in België om politieke redenen van afgestapt is, is het zuilensysteem in Nederland, ook om politieke redenen, in stand gebleven. Omgekeerd is de rest van de Nederlandse maatschappij evenwel 'ontzuild', terwijl Vlaanderen en Wallonië grotendeels verzuild zijn gebleven. Gevolg: de filosofie van het interne pluralisme op programmatisch gebied bij de BRTN en RTBF, en een extern pluralisme bij de Nederlandse omroep.
2. Daarbij komt dat het *cultuur- en mediabeleid* zeker géén prioritaire behandeling gekregen heeft van de Belgische of Vlaamse overheid. De Nederlandse overheid, daarentegen, heeft op actieve en expliciete wijze (via Omroep- en Mediawet) willen bijdragen aan de vormgeving en invulling van de omroep. Toch is men steeds achter de ontwikkelingen aangelopen. Bovendien hebben de partijen in de verschillende coalitieregeringen steeds hun relaties en verwantschappen met (de belangen van) bepaalde zendgemachtigden een rol laten spelen in hun beleidskeuzes, waarbij dan meestal ook nog sprake was van compromissen. De Belgische politiek, daarentegen, heeft ondertussen de problematiek in hoge mate op zijn beloop gelaten. Het uiteindelijk resultaat blijft evenwel nagenoeg gelijk: beide overheden hebben slechts een *korte-termijnvisie* ontwikkeld die vooral rekening hield met de 'interne' of nationale aangelegenheden.
3. Een derde constatering kan zijn dat in Nederland het *pleidooi voor commerciële omroep* vooral vanuit de problematiek van de reclame (wegvloeiende reclamegelden e.d.) is benaderd en veel minder dan in andere landen (met inbegrip van Vlaanderen) vanuit de noodzaak tot liberalisering, tot doorbreking van informatiemonopolies of tot vergroting van de vrijheid van meningsuiting. In tegendeel, de nadruk op de gevolgen voor de advertentiemarkt heeft in Nederland vooral ook geleid tot compromissen met de uitgeverwereld. In Wallonië daarentegen, werd de commerciële omroep van buitenaf geïntroduceerd; in Vlaanderen vanuit politiek onbehagen.
4. Ten vierde kenmerkt het overheidsbeleid zich door een zekere *behoudende reflex ten aanzien van cultuur*. Het zou haar taak moeten zijn om alle culturele uitin-

gen in gelijke mate aan bod te laten komen. In werkelijkheid ondersteunt ze echter deze cultuurvormen die voldoen aan kwaliteitsstandaarden uit een intellectuele cultuurtraditie, en worden uitingen van populaire massacultuur aan de vrije markt overgelaten. Bovendien beperkt het overheidsbeleid zich tot de organisatie en de partijpolitieke vertegenwoordiging, maar strekt het zich niet uit tot sturing van het aanbod.

5. Ten slotte is de *publieke omroepstructuur en -filosofie* in de loop der jaren zowel structureel als programmatisch uitgehold en is men naar een 'niet-commercieel' commercieel systeem geëvolueerd. Zowel binnen de omroepen als op het niveau van de beleidsinstanties en de politiek vallen er weinig coherente beleidsvisies te noteren die aan deze 'telooorgang van het publieke omroepbestel' wat willen of kunnen veranderen.

Noten

1. Wij verstaan 'zuil' in de door Staf Hellemans gehanteerde definitie: 'Een zuil is een ideologisch en subcultureel geïntegreerd netwerk van meerdere, domeinspecifieke, met een representatiemonopolie uitgeruste organisaties, waaronder een politieke netwerkpartij' (Hellemans 1990: 25).

2. In het tweetalige België dienden televisietoestellen uitgerust te zijn met zowel de zogenaamde PAL- als SECAM-standaard, zodat in het gehele land programma's in beide landstalen konden ontvangen worden.

3. Vooral in Nederland moet daar ook expliciet de druk uit het bedrijfsleven om meer reclamemogelijkheden bij genoemd worden.

4. Dit proces werd nog versterkt door de *koppeling* van lidmaatschap en abonnement op een programmablad (gecombineerd met het monopolie daarop bij de omroepverenigingen). Dit leidde tot continue aanbiedingen van goedkope abonnementen, goedkope gidsen naast de normale (familie)uitgaven (KRO en AVRO) en bij de AVRO zelfs tot een fusie met het populaire familieblad 'TeleVizier' om zo het (traditioneel relatief lage) ledental op te schroeven.

5. De 'afspraken' van het Cultuurpact, namelijk de bescherming van alle filosofische en ideologische minderheden, werden op basis van het decreet van 28 januari 1974 ook van toepassing op de omroep. De *Raad van de Vlaamse Gemeenschap* en de *Conseil de la Communauté Française* werden bevoegd voor culturele aangelegenheden, inclusief de (partijpolitieke) benoeming van leden van de raden van bestuur. Een uitzondering vormden de onderwerpen 'regeringsmededelingen', 'techniek' en 'handelsreclame'. Deze bleven voorbehouden aan de nationale overheid. Cfr. infra.

6. Voor een verdere uitwerking en definitie van het concept 'culturele identiteit', zie Hoffmann-Riem (1987) en Servaes (1989).

7. Het betreft hier met name de wet betreffende de radiobERICHTGEVING van 30 juli 1979; het Koninklijk Besluit van 20 augustus 1981; het decreet van 8 september 1981 voor de Franstalige gemeenschap; en het decreet van 6 mei 1982 voor de Vlaamse gemeenschap.

8. TVB is opgericht door de *Régie Media Belge* (RMB), die voor de publieke RTBF het reclamebeleid voert, en door het bedrijf *Information et Publicité Belgique* (IPB), de Belgische dochter van de IP-groep (CLT/RTL) die reclame werft voor commerciële omroepen in Europa (dus ook voor RTL4).

Geraadpleegde literatuur

- Bardoel, J., J. Bierhoff, B. Manschot en P. Vasterman (1975), *Marges in de media. Het verbroken kontakt tussen omroep en publiek*. Het Wereldvenster, Baarn.
- Bardoel, J. (1991), '“Na de zondvloed”'. Publieke omroep in een commerciële context'. In: L. Heinsman en J. Servaes (red.) (1991), *Televisie na 1992. Perspectieven voor de Vlaamse en Nederlandse omroep*. Acco, Leuven.
- Biltereyst, D. (1992), 'Fictie op de Vlaamse televisie: een kwantitatief onderzoek van het aanbod, de programmering en de consumptie'. *Communicatie* 21, 4, p. 1-20.
- Burgelman, Jean-Claude (1990), *Omroep en Politiek in België*. BRT, Brussel.
- Collins, R. (1990), *Satellite Television in Western Europe*. John Libbey, Londen.
- Deleu, Jozef (1987), *De pleinvrees der kanunniken*. Kritak, Leuven.
- De Vos, P. (1982), 'L'Information à la RTBF: avantages et inconvénients du pluralisme'. *Revue de l'UER*, 3/4.
- Dhondt, P., J. Drijvers en J. Servaes (1988), 'Televisie zonder grenzen: Commerce of Cultuur?' In: L. Heinsman en J. Servaes (red.) (1988), *Hoe nieuw zijn de nieuwe media?* Acco, Leuven.
- (1990), 'Europa – Ist das kulturelle Fernseh-dilemma programmiert?' *Media Perspektiven* 10.
- European Television Task Force (1988), *Europe 2000: What kind of television?* The European Institute for the Media (EIM), Manchester.
- (1988), 'L'Europe de la Communication' (themanummer). *Mediaspouvoirs*, 12, oktober-december.
- Fierstra, M., W. Korthals Altes en A. Nugter (1991), *Vrij verkeer van informatie in Europa*. Otto Cramwinckel, Amsterdam.
- Fordyn, Alex (1986), *Hoe objectief is de BRT?* SIRT, Brussel.
- Glimmerveen, H. (1990), *Omroepen in België*. NOS, Hilversum.
- Goffard, Vincent, (red.) (1977), 'L'Information. Presse et radio-télévision en Belgique' (themanummer). *La Revue Nouvelle* 33, 9.
- Heinsman, L., en J. Servaes (red.) (1988), *Hoe nieuw zijn de nieuwe media?* Acco, Leuven.
- Heinsman, L., en J. Servaes (red.) (1991), *Televisie na 1992. Perspectieven voor de Vlaamse en Nederlandse omroep*. Acco, Leuven.
- Hellemans, Staf (1990), *Strijd om de moderniteit. Sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1800*. Universitaire Pers, Leuven.
- Herroelen, Patrick (1982), *Een, twee ... veel? Kroniek van twintig jaar Belgische radio en televisie*. Acco, Leuven.
- Hoffmann-Riem, W. (1987), 'National identity and cultural values: Broadcasting safeguards'. *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 31, 1, winter.
- Hughes, G., en D. Vines (red.) (1989), *Deregulation and the future of commercial television*. Aberdeen University Press, Aberdeen.
- Jurgens, Erik (1989), 'The Netherlands: a small cultural community as a potential victim of international media conglomerates'. *Rundfunk und Fernsehen* 37, 2/3, p. 264-269.
- Kessler, Martina, en Klaus Schrape (1990), 'Fernsehmarkt Westeuropa'. *Media Perspektiven* 1, p. 25-32.
- Locksley, G. (1988), *TV Broadcasting in Europe and the new Technologies*. CEC, Brussel.
- McQuail, D., en K. Siune (red.) (1986), *New media politics: Comparative perspectives in Western Europe*. Sage, Londen.
- Negrine, R., en S. Papathanassopoulos (1990), *The internationalisation of television*. Pinter

- Publishers, Londen.
- Op de Beeck, Johan, (red.) (1986), *Omroepen in de woestijn. De BRT discussie*. Kritak, Leuven.
- Peelen, G. (1976), *Van verlossing tot vertrossing. De ontwikkeling van het Nederlandse massamedium van emancipatiemechanisme tot eenheidsworst*. In den Toren, Baarn.
- Peasey, J. (1989), 'Der Markt für Fernsehprogramme in Westeuropa 1988 bis 1998'. *Media Perspektiven* 8.
- Putseys, Johan (1986), 'Radiostrijd tussen de twee wereldoorlogen'. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 12, 1-2, p. 35-60.
- Reynebeau, Marc (1988), *Apollo's klacht. Over cultuur in Vlaanderen en elders*. Kritak, Leuven.
- Rowland, W., en M. Tracey (1990), 'Worldwide Challenges to Public Service Broadcasting'. *Journal of Communication* 40, 2, lente.
- (1990), 'Rundfunk- und Kulturpolitik in europäischen Kleinstaaten I+II' (themanummers). *Medien Journal* 14, 1+3.
- Seppstrup, P. (1991), *Transnationalization of Television in Western Europe*. John Libbey, Londen.
- Servaes, J. (1992), 'Europe 1992': The audiovisual challenge'. *Gazette* 49, 1-2, p. 75-98.
- Servaes, J., (red.) (1991), 'Europe 1992: Impact on the Communications Environment' (themanummer). *Telematics & Informatics*, 8, 3.
- Servaes, J. (1989), 'Cultural Identity and Modes of Communication'. In: J. Anderson (red.), *Communication Yearbook* 12. Sage, Beverly Hills.
- Servaes, J., (red.) (1987), *De nieuwe mecenasen. Cultuurbeleid in Vlaanderen*. Kultuurleven, Leuven.
- Stern (1991), *The Media Scene in Europe*. Gruner + Jahr, Hamburg.
- (1990), 'Televisions en Europe' (themanummer). *Mediaspouvoirs* 20, oktober-december.
- Trappel, J. (1991), *Medien Macht Markt. Medienpolitik westeuropäischer Kleinstaaten*. Österreichischer Kunst- und Kulturverlag, Wenen.
- Truffart, F. (1991), *Guide des Televisions en Europe*. Mediaspouvoirs, Parijs.
- Van den Heuvel, H. (1976), *Nationaal of verzuimd, de strijd om het Nederlandse omroepbestel 1923-1947*. Ambo, Baarn.
- Van de Walle, Werner (1986), *Is er leven na de BRT?* Soethoudt, Antwerpen.
- Van Laeken, William (1979), 'BRT-Informatie: een bewasemd venster op de wereld'. In: Jan Servaes (red.), *Het web van de media-business*. Kritak, Leuven.
- Van Pelt, Herman (1974), *De omroep in revisie*. Acco, Leuven.
- Van Poecke, L., en W. van der Biesen (1991), 'Programma- en nieuwsaanbod op BRT en VTM'. Paper Vlaams Congres voor Communicatiewetenschap, Gent.
- Voorhoof, D. (1991), 'Televisie in Europa. Het nationale omroeprecht in de marge'. In: J. Servaes en L. Heinsman (red.) (1991), *Televisie na 1992. Perspectieven voor de Vlaamse en Nederlandse omroep*. Acco, Leuven.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1982), *Samenhangend Mediabeleid*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- Witte, Els, e.a. (1986), *Commerciële televisie in Vlaanderen?* SIRT, Brussel.
- Wolton, Dominique (1990), *Eloge du grand public. Une théorie critique de la télévision*. Flammarion, Parijs.